

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA DIQQAT YETISHMASLIGI VA BUZILISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI**Yashinova Sevinch Ilhom qizi***Qashqadaryo viloyati Qarshi shahri
Iqtisodiyot va pedagogika universituti
4-kurs talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan diqqat yetishmasligi va diqqat buzilishlarining pedagogik-psixologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Diqqatning o'quv faoliyatidagi ahamiyati, uning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar hamda diqqat buzilishlarini bartaraf etishning samarali usullari yoritilgan. Shuningdek, o'qituvchi va ota-onalarning mazkur muammoni hal etishdagi roli ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: diqqat, diqqat yetishmasligi, boshlang'ich ta'lim, psixologik rivojlanish, o'quv faoliyati, pedagogik yondashuv.

KIRISH

Hozirgi kunda ta'lim tizimini takomillashtirish, yosh avlodning intellektual salohiyatini rivojlantirish va sifatli ta'lim berish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ta'lim samaradorligini ta'minlashda o'quvchilarning bilish jarayonlari, xususan, diqqatning rivojlanganlik darajasi muhim ahamiyat kasb etadi. Diqqat insonning psixik faoliyatini muayyan obyektga yo'naltirishi va unda jamlanishini ta'minlovchi asosiy bilish jarayonlaridan biri bo'lib, u o'quv faoliyatining muvaffaqiyatli kechishida muhim omil sanaladi. Boshlang'ich maktab yoshi bolaning psixik rivojlanishida alohida bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda o'quvchilarning bilishga bo'lgan qiziqishi ortadi, tafakkur, xotira, nutq va diqqat kabi psixik jarayonlar faol rivojlanadi. Aynan shu yoshda diqqatning ixtiyorsiz shaklidan ixtiyoriy shakliga o'tish jarayoni sodir bo'ladi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilarida diqqatning yetarli darajada rivojlanmaganligi yoki turli sabablarga ko'ra buzilishi ta'lim jarayonida qator qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Diqqat yetishmasligi va buzilishi bugungi kunda pedagogika hamda psixologiya fanlarining dolzarb muammolaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Bunday o'quvchilar dars davomida topshiriqlarga uzoq vaqt e'tibor qaratishda qiynaladilar, tez chalg'iydilar, berilgan vazifalarni to'liq bajarmaydilar hamda o'z bilim va imkoniyatlarini to'liq namoyon eta olmaydilar. Natijada o'quv faoliyatida muvaffaqiyatsizliklar, o'zlashtirish darajasining pasayishi va o'qishga nisbatan qiziqishning susayishi kuzatiladi.

Diqqat buzilishining kelib chiqishiga biologik, psixologik va ijtimoiy omillar ta'sir ko'rsatadi. Nerv tizimining individual xususiyatlari, oiladagi tarbiya muhiti, o'quv yuklamasining haddan tashqari ko'pligi, axborot texnologiyalaridan me'yordan ortiq foydalanish hamda kun tartibining noto'g'ri tashkil etilishi mazkur muammoning yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois diqqat yetishmasligi muammosini o'rganish va uning oldini olish bo'yicha samarali pedagogik-psixologik choralarni ishlab chiqish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Mazkur maqolaning maqsadi boshlang'ich sinf o'quvchilarida diqqat yetishmasligi va buzilishining pedagogik-psixologik xususiyatlarini

tahlil qilish, uning kelib chiqish sabablari hamda o'quv faoliyatiga ta'sirini yoritish, shuningdek, muammoni bartaraf etishga qaratilgan samarali pedagogik va psixologik yondashuvlarni aniqlashdan iborat.

ASOSIY QISM

Diqqat inson psixikasining muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, u shaxsning ma'lum bir faoliyatga ongli ravishda yo'nalishi va unda jamlanishini ta'minlaydi. Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarda diqqatning rivojlanishi o'quv faoliyatining muvaffaqiyatli tashkil etilishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Mazkur yosh davrida bolalar maktab muhitiga moslashadi, yangi bilim va ko'nikmalarni egallaydi hamda mustaqil o'qish faoliyatiga kirishadi. Shu sababli diqqatning yetarli darajada rivojlanganligi ta'lim samaradorligini belgilovchi muhim omil hisoblanadi.

Psixologik tadqiqotlar natijalariga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ixtiyorsiz diqqat ustunlik qiladi. Ya'ni bolalar yorqin, qiziqarli va hissiy jihatdan ta'sirchan predmet hamda hodisalarga tez e'tibor qaratadilar. Ixtiyoriy diqqat esa asta-sekin shakllanadi va o'quv faoliyati jarayonida rivojlanib boradi. O'quvchi ma'lum bir topshiriqni bajarishda o'z e'tiborini boshqarishni, kerakli ma'lumotni ajratib olishni va chalg'ituvchi omillarni nazorat qilishni o'rganadi.

Diqqat yetishmasligi bo'lgan o'quvchilarda bir qator o'ziga xos xususiyatlar kuzatiladi. Ular dars davomida uzoq vaqt davomida bir faoliyat bilan shug'ullana olmaydilar, o'qituvchi ko'rsatmalarini to'liq eslab qolishda qiynaladilar, topshiriqlarni bajarishda tez-tez xatolarga yo'l qo'yadilar hamda faoliyatni oxiriga yetkazmasdan tashlab qo'yishlari mumkin. Bunday bolalar ko'pincha o'z buyumlarini yo'qotib qo'yadilar, dars jarayonida atrofdagi voqealarga tez chalg'iydilar va o'z harakatlarini nazorat qilishda qiyinchiliklarga duch keladilar.

Diqqat buzilishining kelib chiqishiga turli omillar sabab bo'ladi. Biologik omillar orasida markaziy nerv tizimining rivojlanishidagi ayrim xususiyatlar, irsiy moyillik, homiladorlik va tug'ruq davridagi asoratlar muhim o'rin tutadi. Psixologik omillar sifatida bolaning hissiy zo'riqishi, stress holatlari, o'ziga bo'lgan ishonchning pastligi hamda motivatsiyaning yetarli emasligi ko'rsatiladi. Ijtimoiy omillar esa oiladagi nosog'lom muhit, ota-onalar e'tiborining yetishmasligi, oilaviy nizolar va noto'g'ri tarbiya usullarini o'z ichiga oladi.

Bugungi kunda axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi ham bolalar diqqatiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Telefon, planshet va kompyuter o'yinlaridan me'yorida ortiq foydalanish natijasida bolalarda tez almashuvchi tasvirlarga odatlanish holati yuzaga keladi. Natijada ular darsdagi uzoq davom etuvchi faoliyatga diqqatni jamlashda qiyinchilik sezadilar. Shu bois ota-onalar tomonidan bolalarning gadjetlardan foydalanish vaqtini nazorat qilish muhim hisoblanadi.

Diqqat yetishmasligi o'quvchilarning bilish jarayonlariga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Xususan, xotira, tafakkur, idrok va nutq rivojlanishida ayrim qiyinchiliklar kuzatilishi mumkin. O'quvchi dars materialini to'liq idrok eta olmaydi, eslab qolish hajmi kamayadi va o'rganilgan bilimlarni amaliyotda qo'llashda qiynaladi. Bu esa o'zlashtirish ko'rsatkichlarining pasayishiga olib keladi.

Pedagogik nuqtai nazardan, diqqat buzilishlarini bartaraf etishda ta’lim jarayonini to’g’ri tashkil etish muhim ahamiyatga ega. O’qituvchi dars davomida faol metodlardan foydalanishi, topshiriqlarni bosqichma-bosqich berishi va o’quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olishi zarur. Didaktik o’yinlar, muammoli vaziyatlar, guruhli ishlash metodlari hamda ko’rgazmali vositalar bolalarning diqqatini faollashtiradi va darsga qiziqishini oshiradi.

Shuningdek, diqqatni rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashqlar ham samarali hisoblanadi. Masalan, predmetlarni taqqoslash, farqlarni topish, mantiqiy topshiriqlarni bajarish, matndan ma’lum harflarni ajratib ko’rsatish, eshitilgan ma’lumotlarni qayta hikoya qilish kabi mashqlar diqqatning barqarorligi va taqsimlanishini rivojlantiradi. Bunday mashqlar muntazam ravishda qo’llanilganda o’quvchilarning o’quv faoliyatidagi muvaffaqiyati ortadi. Psixologik yordam jarayonida esa bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish zarur. Psixolog tomonidan diqqat darajasi maxsus diagnostik metodikalar yordamida o’rganiladi va korreksion mashg’ulotlar tashkil etiladi. O’quvchining har bir kichik yutug’ini rag’batlantirish, ijobiy baholash va qo’llab-quvvatlash uning o’ziga bo’lgan ishonchini mustahkamlaydi hamda diqqatning rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko’rsatadi.

Diqqat yetishmasligi muammosini hal etishda maktab va oila hamkorligi alohida ahamiyatga ega. Ota-onalar bolalar uchun qulay kun tartibini yaratishi, uy vazifalarini bajarish uchun tinch muhit tashkil etishi hamda farzandining psixologik holatiga e’tibor qaratishi lozim. O’qituvchi va ota-onalar o’rtasidagi muntazam hamkorlik o’quvchining muammolarini erta aniqlash va ularni bartaraf etishda muhim omil bo’lib xizmat qiladi.

XULOSA

Boshlang’ich sinf o’quvchilarida diqqat yetishmasligi va buzilishi bugungi kunda ta’lim tizimida dolzarb pedagogik-psixologik muammolardan biri hisoblanadi. Mazkur holat o’quvchilarning bilimlarni o’zlashtirish darajasi, o’quv faoliyatidagi faolligi, mustaqil fikrlashi hamda shaxs sifatida rivojlanishiga bevosita ta’sir ko’rsatadi. Diqqatning yetarli darajada shakllanmaganligi natijasida o’quvchilar dars jarayonida tez chalg’iydi, topshiriqlarni bajarishda qiyinchiliklarga duch keladi va o’zlashtirish ko’rsatkichlari pasayadi. Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, diqqat yetishmasligining kelib chiqishida biologik, psixologik va ijtimoiy omillar muhim o’rin tutadi. Ayniqsa, oilaviy muhit, bolaning kun tartibi, ta’lim jarayonining tashkil etilishi va zamonaviy axborot texnologiyalaridan me’yoridan ortiq foydalanish diqqat rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko’rsatadi. Shu sababli ushbu muammoni bartaraf etish faqatgina o’qituvchi faoliyati bilan cheklanib qolmay, balki ota-onalar, maktab psixologlari va boshqa mutaxassislarining hamkorligini talab etadi. Diqqat buzilishlarini korreksiya qilish va oldini olishda ta’lim jarayonini o’quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga mos ravishda tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Interfaol metodlar, didaktik o’yinlar, qiziqarli topshiriqlar hamda rag’batlantirish usullaridan foydalanish o’quvchilarning darsga bo’lgan qiziqishini oshiradi va diqqatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Shuningdek, maxsus psixologik mashqlar va treninglar orqali diqqatning hajmi, barqarorligi, taqsimlanishi hamda ko’chuvchanligini rivojlantirish mumkin. Xulosa qilib aytganda, boshlang’ich sinf o’quvchilarida diqqatni rivojlantirish ta’lim sifatini oshirishning muhim shartlaridan biridir. O’qituvchi, ota-ona va psixologlarning o’zaro hamkorligi, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali

foydalanish hamda bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish orqali diqqat yetishmasligi va buzilishlarining salbiy oqibatlarini kamaytirish mumkin. Natijada o'quvchilarning intellektual salohiyati, o'quv motivatsiyasi va ta'lim samaradorligi yanada yuksaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Mavlonova R., Vohidova N. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010. – 384 b.
- 2.Musurmonova O. Pedagogik mahorat. – Toshkent: O'qituvchi, 2009.
3. Nishonova Z.T., Alimuhamedov S.A. Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017. – 256 b.
4. Barkamol avlodni tarbiyalashga doir pedagogik qo'llanmalar. – Toshkent, 2020.
5. Saidahmedov N.S. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2014.
6. Nishonova Z.T. Bolalar psixologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2015.